

Csanády János annyira abszolút költő, hogy minden verssé válik benne, a kertben játszó kiscicák éppúgy, mint a Dunán horgászó férfi, vagy egy behavazott erdő látványa. Ami azonban legfeltűnőbb nála, hogy főként múltbeli élményei indítják versírásra. Nem tud betelni az emlékeivel, ami egy bizonyos kor után természetes is, de azért, ami sok, az sok. Utoljára 1965 áprilisában írtam Csanády verseiről a *Kortársban*, vagyis harminckilenc évvel ezelőtt. Közben majdnem eltelt az életünk, de legalábbis öregedőfélben vagyunk. Abban a hajdani kritikámban összehasonlítottam Csanády bevallott költői célját a megvalósult, az addig megvalósult költészetével. Fiatalon Csanády ugyanis azt vallotta, hogy „Az élő irodalom lényegében nem kevesebbre hivatott, mint állandóan megfogalmazni egy magas szervezetségű társadalom tudatállapotát; szívósan küzdve a diagnózisért, megfogalmazni, hogy mit tud, vagy mit tudhat magáról ez a tízmilliós, ez a hárommilliárdos emberi közösség a szocializmus és a serdülő atomfenomén korszakában.”

Rendkívül érdekes és izgalmas feladat azt megvizsgálni, hogy mit valósított meg ebből a feladatból Csanády az elmúlt évtizedekben. Ez a mostani kötete 1992-ben jelent meg, vagyis tizenkét évvel ezelőtt, és a kritika tudomást sem vett róla. Én magam is sokáig vártam és figyeltem, hogy vajon lesz-e visszhangja a kötetnek, s miután látom, hogy a kritikusok hallgatnak róla, hát elérkezettnek látom az időt, hogy Csanádyt elégtételt adjunk. Mert azt már előljáróban ki kell jelentenünk, hogy az elmúlt negyven évben Csanády nagyon jó költővé érett. Nem azt mondom, hogy nagy költő, mert ez a minősítés le van foglalva Adynak, Vörösmartynak és a hozzájuk hasonlóknak, de azt igenis tárgyilagosan meg kell állapítanunk, hogy – ismétlem – Csanády nagyon jó költő. Az olyan álmegsárgók, mint **Eörsi István** vagy Petri György, arra sem méltók, hogy sarujának a száját megoldják.

1965-ben úgy láttam, hogy Csanády – legyen szabad önmagamat idéznem – „szakít a képes beszédnek azzal a régiebb, általa olyannyira kedvelt formájával, mely mindennél előbbreválnak tartotta a líra hagyományos, dalszerű formájának ápolását. Ebben a kötetben viszont már nem a dalszerűsége törekszik Csanády, hanem egy tárgyilagos lírai hangnem kialakításán dolgozik... Nem andalító, nem lágyan ömlő, puha költészet ez, hanem kemény és darabos, olykor-olykor mintha tüntetne is költészete ebbeli jellegével Csanády: dacosan és kihívóan.”

Akkoriban akadtak kritikusok, akik – persze megvetésként – „magános ordas”-t láttak Csanádyban, mert nem simul bele a jól nevelt szocialista költők táborába. Holott világosan látható: ez éppen hogy érdeme volt! Sajátos utat járt: széles és intenzív érdeklődést mutatott a világ iránt, és mindenre reflektált. Túlfűtött, dacos keserűség jellemezte a verseit, és hál’ Istennek ezt a tulajdonságát öreg korára is megőrizte. Nem vált besavanyodott vénemberré, hanem olyan költő, akit – mint ő maga mondja – „Gyehenna éget legbelül” és „Az olthatatlan ifjúság / járhatott egykor vad tusát / itt már csak parázslék szívembe.” De parázslék! És ez a lényeg! Ez benne a rokonszenves, és ezért szeretjük. Egy másik versében is megvallja, hogy „Áldom-átkozom befagyott diühöm” – vagyis megvan benne a régi elementáris indulat, a „düh”, csak éppen „Fedezékbe lökött a zord idő” – teszi hozzá szomorú sóhajjal.

A „zord idő” még a diktatúra korszakát jelenti, amikor úgy élt „dermedten, mint a jég”: tehát magába kellett zárnia indulatait, hiszen miről is szólhatott volna? Éppen ezért – teljes joggal – magányosnak érezte magát, holott „egykor ifjú lázban” társak után vágakozott. S magányosság érzését bizonyára az is táplálta, hogy nem szégyenli bevallani művészi öntudatát: „az egyenlők közt az első / szellemem.” S Csanády ezt azokban az években írta, amikor szinte kötelező volt a szerénység, a „szo-

Tízórai

ismertető, kritikák

cialista alázat” és ehhez hasonló hazug jelszavak. Ő tudatában volt annak, hogy nem egy a sok közül, hanem „első”. Semmi oka nincs a szerénységre, vagy a képmutató álszerénységre, hiszen képalkotó fantáziája is rendkívüli. Akad olyan verse például (*A piros léggömb*), amelyben a képet, a konkrét látványt egy hatalmas jelképpé növeszti, méghozzá anélkül, hogy ebben a legcsekélyebb erőlködést lehetne felfedezni. Ismét csak hangsúlyozni tudjuk, hogy Csanády olyan lelki berendezettségű költő, akiben minden képpé válik.

Még az emlékképei is, amelyeket kissé sokallunk a kötetben, úgy jelennek meg nála, hogy a tárgyi valóságukból bomlanak ki és válnak valaminek a jelképévé. Ilyen értelemben tehát Csanády határozottan Ady szemléletével mutat rokonságot. Az őszi kertek, az egykori parasztasszonyok berliner kendője (ki emlékszik még erre?), a hajdani paraszti fiúk „szelős klottgatyája” mind-mind valaminek a jelképe. S hogy minek? Hát a valamikori „ántivilág”-nak, amelyről a költő olyan meghittén, intímen és szeretettel beszél. Ezért mondom, hogy az *Emlékező* verscím az egész kötetre érvényes. De mégis nagyon tévednénk, s főleg igazságtalanok volnánk, ha azt hinnénk, hogy Csanády a jelen elől akar menekülni, s ezért megreng a múlton. Nem! Ilyesmiről szó sincs. Csanády rendkívül pontosan érzékeli a jelent, és nagyon is jól tudja, hogy milyen korban él. A diktatúra alatt úgy érezte, hogy „katakomba-korban” vegetál: úgy kell rejtőzködni, mint az őskeresztényeknek, ha nem akarja az üldözöttséget vállalni. Ebben az önmegszorító versben vallja, hogy „...önmagad / ember-hitét, történelem-hitét / az ember magába-vetett-hitét” kell megőriznie, mert különben erkölcsi halottá válik, ugyanis „mintha kinn idegen hatalom csaholna / mely szavunk a léggel a torkunkra fojtja.” Olyan elviselhetetlennek érzi a kort, amelyben él, hogy képes azt is leírni: „a boldog rabok”. Mert kint talán még elviselhetetlenebb az élet, mint a börtönben. A diktatúra szörnyű korszakát legtökéletesebben az *Istenítélet* című versében fejezi ki, amely annak az időnek nemcsak a légkörét érzékelteti páratlan költőiséggel, hanem szinte még a tényeit is.

Csanády, „Aki megbékülni nem tud”, mert akkor „az aszályos lemondásnak” dobná oda magát, mégis-mégis bizakodik: „Vakon megyek neki a jövőnek” – írja *Remény a reménytelenben* című versében, mert az ember erkölcsi kötelességének érzi, hogy „reményt a reménytelenben vessen.” S ebben a lelkiállapotban jut el odáig, hogy szinte váteszi tehetséggel tudja már a nyolcvanas évek végén megérezni azt a jövőt, amelyet ma élünk. *Március 15* című versében bizakodva várja a jövőt, de nemcsak a szebbet és a jobbat, hanem azt a korszakot is, amikor az ember elhagyja a Földet és nem vár más rá, csak a másvilág, „ha van” – fűzi hozzá rezignáltan. Ebben az előre-látásban Csanády tényleg vátesznek bizonyult: azonosul a népevel, s éppen ezért félti is. De nem mellőzgetve hazafias, hiszen versei tanulsága szerint iszonyodik a szájas hazafiságtól, hanem lelke legbenső rétegeiben érzi magát azonosnak a magyarsággal, tehát siratja a doni áldozatokat is (*Páratlan év*), és olyan tisztán s világosan látja a jövőt, hogy valósággal szenved tőle:

*Megvakulok a belső fénytől
amely szememből árad
végleges felismerésétől
a világnak.*

*Megduplázott érzékeimmel
amit kitapogattam
máglyát gyújtott agyamban
szívemben.*

Ez a Csanády János tehát, akit ebből a kötetből megismer-tem, messze nem azonos azzal a fiatal költővel, akiről harminckilenc évvel ezelőtt írtam. Csupán egy dologban ismertem a régi költőre: a vad és elszánt indulataiban, amelyek még ma is fűtik és tüzelik. Őrizze is meg egykori felindulásait, mert addig marad meg költőnek, amíg gyehennája ki nem alszik.

(Csanády János: Meotisz. – Új versek. 1986–1991. Széphalom Kiadó, 1992.)

Beke Albert